

Реферат на тему: "Тема науки й освіти у творчості письменників-гуманістів епохи Відродження"

Тематично-літературні реферати

Тема науки й освіти у творчості

письменників-гуманістів епохи Відродження

У XV-XVI століттях після тривалого періоду культурного занепаду, що характеризує епоху пізнього середньовіччя, в Україні посилюється інтерес до рідної культури, історії, мови, пробуджується національна свідомість, з'являється розуміння необхідності широкого розвитку науки й освіти. Цей процес проходив під безпосереднім впливом ідей західноєвропейського гуманізму, що поширювалися в Україні завдяки молоді, яка здобувала освіту за кордоном [1, 31-48].

Представники гуманістичної культури в Україні – Юрій Дрогобич, Павло Русин з Кросна, Станіслав Оріховський та інші – незалежно від місця просвітницької діяльності, усвідомлювали свою національну незалежність і дбали про рідну культуру.

Як нова верства світської інтелігенції, що здобула широке громадське визнання, українські гуманісти, так само як і італійські, були носіями високої освіченості. Вони виявили себе на терені різних наук – астрології, медицини, філософії, історії, здобули високі наукові титули і звання. Тож не випадково, що у своїх творах вони постійно зверталися до проблем, пов'язаних з розвитком національної української науки й освіти.

Одним із перших у колі зачинателів гуманістичної культури в Україні, хто звернув увагу на потребу поширення науки й освіти, слід назвати вихованця Краківського і Болонського університетів, ученого-енциклопедиста Юрія Дрогобича. У своїй латиномовній праці у віршах "Прогностична оцінка поточного 1483 року" він висловлює прогресивні погляди на призначення літератури. Випускаючи у світ свої книги, поет дбає не про честолобство та зиск, а про "користь від них роду людському в житті" [2, I, 15]. У цьому він вбачає покликання своєї скромної праці.

Про значення книг, зокрема поетичних, в освіті і вихованні народу, пише також земляк і послідовник Юрія Дрогобича, відомий поет-гуманіст Павло Русин з Кросна. У вірші "Похвала поезії" він прославляє поетичне слово як "світлий дар богів", їх "гомінке і солодке" дитя, що доносить подвиги попередніх поколінь, на прикладах їх життя виховує сучасників, вчить шанувати богів. Виховна сила слова, пісні, твердить поет, полягає в її правдивості. Своїми творами справжній митець не лише викликає у читачів естетичну насолоду, а й навчає їх, збагачує знаннями:

Хто б то чув про міць владарів могутніх,
Хто б сьогодні знав про вождів діяння,
Хто б згадав про них, коли б віщий лірник

Їх не уславив? [2, I, 17].

Підносячи значення поезії у житті, прославляючи співців-поетів, Павло Русин звертається до своїх сучасників із закликом:

Ти ж гортай книжки, перечитуй пильно...

... Чистим серцем пий ті зразки високі, -

І побачиш, вір, те, що було вчора

Скрите від тебе [2, I, 18-19].

Таким чином, поет вважає книги надійним джерелом пізнання і тим самими підкреслює їх значення для освіти народу.

Нові гуманістичні погляди на роль і місце науки та освіти в житті людини й суспільства в цілому висловив талановитий прозаїк-публіцист, перший український письменник-полеміст Станіслав Оріховський. У низці творів він виступає як мудрий і досвідчений наставник, який своїми порадами прагне змінити на краще суспільно-політичне і соціальне становище у феодальній Польщі. Так, у великому трактаті-зверненні "Напучення польському королеві Сигізмунду Августу" письменник, апелюючи до розуму і порядності молодого польського короля, закликає його здобути прихильність у підданих справедливістю, доброзичливістю, піклуванням про державні інтереси, захистом народу.

Вже у вступній частині твору Оріховський наголошує на тому, що король повинен бути передусім мудрим правителем, а для цього необхідно "по змозі вчитися". Цю думку письменник обґрунтовує в наступних частинах свого звернення. Він вважає, що людина, особливо та, яка стоїть при владі, тобто король, повинна прагнути до науки, розвивати свої природні здібності, бо "якщо людина знехтує наукою, нічого не зробить гідного похвали" [2, I, 27]. Письменник переконаний, що "ніхто не зробить нічого корисного навіть у найнезначнішому мистецтві, якщо не буде вчитися" [2, I, 27].

У приклад молодому королеві автор ставить його батька, який "не раніше перестав учитися, як навчився стримувати свої бажання, - немов коня вуздечкою. Від учителя батько навчився шанувати Бога, любити рідних, керувати державою, гуртувати громадян - під час війни і в мирний час захищати кордони. Завдяки наукам, праці, а то й остраху, міцно вкорінилася на батьківському й дідівському троні чеснота найвищого мужа" [2, I, 27].

Станіслав Оріховський наводить також приклади зі світової історії, з повагою згадуючи тих правителів, які навчалися спочатку мудрості, а потім військового мистецтва. Таким шляхом пройшов, наприклад, Олександр Македонський, що був учнем Арістотеля. "Хто ж від цього шляху відступив, - пише автор, - став згубним королем у своїй державі" [2, I, 27].

Станіслав Оріховський багато розмірковує про мудрість і справедливість як найголовніші чесноти, що повинні бути притаманні правителю. На його думку, існує єдиний шлях до вершини мудрості, якої може досягти король: "... щоб ти сам вище всіх був і мудро правив; потім, щоб з мудрими жив; і, нарешті, щоб робив своїх підданих мудрими" [2, I, 44]. Кожне із цих положень письменник переконливо обґрунтовує,

особливо наголошуючи на необхідності заснування шкіл і гімназій, бо вони є "оселею правдивої мудрості у державі" [2, I, 43]. "Де їх не нема - засновуй, де занепали - відновлюй. - Звертається він до короля. - Хай навчається там зростаюча молодь твоєї держави гуманності й мудрості. ... Хай звідси, немов з якогось чистого й прозорого джерела, тече королівська наука, яка зробить громадян твоїх мудримися й державі потрібними" [2, I, 43].

Подібні думки звучать і в інших творах Станіслава Оріховського, що теж написані у формі промов, послань, звернень. Так, у "Промові на похоронах польського короля Сигізмунда Ягелона", характеризуючи покійного як "найкращого короля", "якого в Польщі... ще не бувало", письменник особливо наголошує на розвиткові науки та освіти в часи його правління. Автор підкреслює, що шанобливе ставлення до науки, піклування про освіту народу з давніх-давен було притаманне правителям цього прославленого роду. Ще дід короля Сигізмунда Владислав Ягелон "був певним, що жодна держава не може існувати без наук, і нічого святого, чи справедливого або почесного там бути не може, де ім'я філософії не в повазі" [2, I, 183]. Станіслав Оріховський нагадує читачам про заслуги Владислава Ягелона у сфері науки та освіти: саме він заснував у Кракові гімназію, "яка до цього дня тішиться славою чесноти, розуму, а також науки. Бо звідти, немов з Троянського коня, вийшли численні лицарі, знамениті мудрістю і наукою" [2, I, 183]. Особлива заслуга цього "найкращого і божественного" короля, пише письменник далі, полягає також у тому, що він "дику й непогамовану Сарматію (йдеться про польські та українські землі. - Л.С.) тим світлом наук також просвітив" [2, I, 183]. Завдяки науці раніше дикий і неосвічений польський народ "полагіднішав і став більш освіченим" [2, I, 183]. Своєю науково-освітньою діяльністю король Ягелон переконав сучасників, що "нема нічого кращого за освіту й науку і, навпаки, нічого ганебнішого за людину, дику й неосвічену" [2, I, 183].

Благородні починання свого прославленого батька в галузі науки, освіти та виховання продовжив його син Казимир, батько Сигізмунда. Як мудрий король і наставник, він був переконаний, що життя його дітей у майбутньому залежить від науки і належного виховання у дитинстві. Тому своїм синам він призначив мудрого і досвідченого вчителя та наставника, яким був їх земляк, поляк Ян Длугош. На цьому факті письменник особливо акцентує увагу читачів, переконуючи у перевагах національно-патріотичного навчання і виховання. "Адже правду кажуть,- розмірковує він,- що насіння, коли у чужу землю потрапляє, втрачає свою силу й часто до іншого виду переходить... Тому Казимир, пам'ятаючи, що народив королів не для італійців, не для греків і не для індійців, а для поляків, пильно дбав, щоб найперший їх хист ніхто, крім поляка, не розвивав" [2, I, 188].

Автор підкреслює, що завдяки наукам, про які найбільше дбали в домі короля Казимира, він здобув повагу всіх сусідніх народів і держав. Король Казимир був щасливий своїми нащадками, а Польща благословенна їх талантами і чеснотами. З цього приводу Станіслав Оріховський справедливо зауважує, що "чесноти прищеплювалися королівською владою через поширення наук, а вже ці останні несли і

славу, і честь" [2, I, 189]. Так письменник-гуманіст підводить читача до думки про домінуючу роль науки й освіти не лише у формуванні національної еліти, а й загалом у вихованні молоді.

Серед найголовніших чеснот, притаманних королеві Сигізмунду Ягелону, Станіслав Оріховський на перше місце ставить мудрість. Вона проявилася в тому, що король "до останнього подиху нічого так не прагнув, як щоб держава міцніла в мирі талантами, дужчала науками, славилась освітою і благочестям" [2, I, 197]. За це письменник-гуманіст прославляє свого мудрого правителя. Звертаючись до сучасників, він пише: "Науки, яких ви спізнали завдяки йому, волають про його безсмертя" [2, I, 197].

Про місце науки й освіти у своєму особистому житті Станіслав Оріховський пише в автобіографічному "Листі до Яна Франціска Коммендоні про себе самого", датованому 1564 роком [2, I, 405-416]. Описуючи власне життя, письменник-публіцист показує, який вплив на формування його особистості мало навчання за кордоном (в університетах Німеччини, Італії) та спілкування з передовими вченими-гуманістами Заходу (Мартіном Лютером і Філіппом Меланхтоном).

Таким чином, Станіслав Оріховський одним із перших в українській літературі епохи Відродження порушив цілу низку актуальних питань про необхідність широкого впровадження науки й освіти в суспільне життя, використання з цією метою багатого історичного досвіду; про переваги навчання і виховання на національному ґрунті та домінуючу роль науки й освіти у вихованні молоді тощо.

Зацікавлення українських письменників епохи Відродження питаннями науки та освіти особливо зростає у кінці XVI-XVII століттях. Це було пов'язано із посиленням діяльності братств з їх освітніми установами і друкарнями та заснуванням в Україні першого учбового закладу вищого гуманітарного типу – Острозького греко-слов'яно-латинського колегіуму [1, 49-70].

Українські письменники з великою пристрасстю прославляють школи, друкарні, діяльність князів-меценатів. Так, придворний поет-трубадур князя К.К.Острозького, вихованець Краківського університету Симон Пекалід у поемі "Про Острозьку війну під П'яткою проти низових" (1600) у дусі тогочасних віршів-панегіриків оспівує "тримовну" школу, викладання в ній "вільних наук", фундаментальну бібліотеку й острозьку друкарню. Острозька гімназія для нього – "прекрасне творіння, Острозького імені гідне", "достойне князів, що гордиться велика Русь ними" [2, II, 45]. Поет прославляє також бібліотеку і друкарню, в якій побачила світ знаменита "Острозька Біблія" – "достойний плід спільної праці" багатьох діячів Острозького гуртка вчених. Красномовно описуючи систему освіти у гімназії, викладання в ній "вільних наук", Симон Пекалід послуговується образами античної міфології. Мовляв, сам Аполлон-Феб (покровитель мистецтва й муз, бог лікування, пророцтва й поезії) увінчав зеленим лавром учителів і спудеїв школи, розкрив їм суть небесних зірок, навчає лікувати хворих, розгадувати майбутнє, дає в руки кіфару-ліру для звеличення славетної вітчизни і князів-меценатів Острозьких.

Про граматику – складову так званих семи "вільних наук", викладання яких було

обов'язковим у тогочасних вищих навчальних закладах, декілька віршів-епіграм написав відомий культурно-освітній і церковний діяч, мовознавець і поет Лаврентій Зизаній. У них він підкреслює велике значення граматики як науки, що навчає усіх бути досконалими в письмі. Вона є тим ключем, що відкриває двері до пізнання, тими сходишками, якими кожен бажаючий досягне успіху в усіх науках (вірш "Епіграма на граматику" [2, II, 82]). Поет вважає граматику доброю наставницею в оволодінні слов'янською мовою. Вона навчає не тільки писати й читати, а й допомагає досягти досконалості і впевненості у собі. Тому автор закликає спудеїв навчатися граматики і поповнювати свої знання (вірш "Типограф младенцем" [2, II, 82]).

Важливим осередком розвитку науки та освіти в Україні кінця XVI-XVII століть були друкарні, що виникали при братствах. Навколо них гуртувалися вчені і видавці, тут виходила в світ богословська і світська література. Тогочасні поети у своїх хвалебних віршах прославили як самі друкарні, так і їх засновників та меценатів. Так, діяльності одного із фундаторів найвідомішої на той час друкарні Києво-Печерської лаври присвячений віршовий панегірик вчителя Київської братської школи Олександра Митури "Вінок чеснот превелебного у Бозі милостивого пана отця Єлисея Плетенецького..." (1618). Серед усіх заслуг свого прославленого сучасника автор особливо підкреслює відродження ним занедбаної, "припалої пилом" друкарні Балабанів. Поет прославляє отця Плетенецького, який відродив справу свого попередника, оволодів друкарським ремеслом, прислужився святій церкві виданням книг, завдяки яким вона "примножує віру" та "квітне серед миру" [2, II, 199].

Як свідчить віршова спадщина поетів XVII століття, про культурно-освітнє становище в тогочасній Україні дбали не лише державні та релігійні діячі, а й світські особи. Плідній діяльності одного з них присвячений панегірик ректора Київської братської школи Касіяна Саковича "Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного, гетьмана війська його королівської милості Запорозького" (1622). У дев'ятнадцяти віршових декламаціях, виголошених "спудеями" Київської братської школи на похоронах гетьмана, постає образ мужньої, благородної, мудрої та високоосвіченої людини, захисника вітчизни, який щиро піклувався про стан науки та освіти в Україні.

Описуючи сторінки біографії прославленого гетьмана, Касіян Сакович багато уваги приділяє його навчанню в Острозі, звідки почалася його дорога до "наук поштивих". Автор не обминає нагоди прославити благочестивих князів Острозьких, які дбали про матеріальний стан Острозької школи, робили все необхідне, щоб у ній процвітали науки, щоб здібна молодь здобувала тут знання і приносила користь рідній землі. Поет наголошує на тому, що, ставши гетьманом війська запорозького, Сагайдачний постійно цікавився проблемами науки та освіти, надавав матеріальну підтримку братствам, церквам, разом з усім своїм військом записався до Київського братства. Смертельно поранений під Хотином, гетьман заповів своє майно Київському та Львівському братствам і їх школам, про що Касіян Сакович так пише у своїх "Віршах...":

Всю маєтність розділив: дещо на шпиталь,

Церквам і монастирям, школам дав немало [2, II, 243].

Кілька тисяч братчикам він офірував,

Щоб фундація наук там була жадав [2, II, 246].

Так зі сторінок поетичного твору постає образ високоосвіченої, інтелігентної людини, патріота своєї землі і щедрого мецената.

Увагу багатьох поетів XVII століття привертала також постать архімандрита Києво-Печерської лаври Петра Могили, який відіграв велику роль у розвитку вітчизняної освіти, науки, культури і церковного життя. Його сучасники, насамперед професори і студенти заснованого ним колегіуму, високо цінували діяльність свого патрона, писали на його честь панегіричні твори. Найвідоміший з них – "Евхаристеріон, або Вдячність..." (1632), автором якого був Софроній Почаський, колишній учень Київської братської школи, пізніше – ректор Києво-Могилянського колегіуму.

Основна мета панегірика – прославлення освіти, науки і мистецтва, виголошення вдячності фундатору шкіл Петрові Могилі, оспівування героїчного минулого і сучасного преславної Роксоланії-України.

У прозовій присвяті "пастирю, патрону і фундатору" школи поет захоплено і красномовно говорить про розширення й удосконалення освіти в Україні, розвиток наук. "Королева наук Мінерва православно-католицька, – пише він, звертаючись до свого патрона, – до того часу не дуже плодovита (за великими навальностями і штурмами од виродків соборної церкви, матері нашої), вродила з ласки і промислу Божого чимале гроно в православної науці православних синів" [2, II, 268]. Найпочесніший і найславетніший з-поміж них, на думку автора, – Петро Могила, бо він "зі злотом разом себе Мінерві тій оддав". Прославляючи свого патрона, поет порівнює його з золотом між рудами, з діамантом між камінням. Він особливо підкреслює велику любов архімандрита до науки, його турботу про школи й освіту народу: "О воістинно золотом єси, якщо золотом погорджуєш, а православно-католицьку науку любиш. Єси і діамантом, якщо заради шкіл перепони долаєш і клопотів терпеливо зазнаєш" [2, II, 268].

Панегірик Софронія Почаського складається з двох великих частин. Перша з них має вишукану барокову назву "Гелікон, тобто Сад умілості перший, який має в собі вісім коренів вільних наук, найпочеснішим його милістю паном вітцем кир Петром Могилою в Росії наново фундований". За грецькою міфологією, Геліконом називається гора, на якій нібито жили музи, а води з геліконських джерел викликали у поетів творче натхнення. У панегірику він означає сад "восьми вільних наук", що плекався в західноєвропейських учбових закладах, був запозичений для лаврської школи та роз'яснює суть навчальних дисциплін. Перший "корінь" із них – граматика, що учить слів і мови; другий – риторика, що вчить слів і красномовства; третій – діалектика, яка вчить розумного пізнання світу; четвертий – арифметика, яка навчає лічби; п'ятий – музика і співи; шостий – геометрія, що вчить "землю розміряти"; сьомий – астрономія, вона вчить "рухів небесних", а корінь і вінець усіх наук – теологія, що учить мудрості "Божих слів". Кожній із цих наук дається докладніша характеристика, відзначається

важливість для "роксоланів". Закінчується перша частина вдячністю фундаторові школи Петрові Могилі за його любов до науки. Поет переконаний, що "сотворитель" нагородить його "по смерті в небесному панстві".

Другу частину віршованого панегірика Петрові Могилі названо "Парнас, або Сад умілості другий...". Тут Парнас і дев'ять його муз уподібнено дев'ятьом "вільним наукам", дев'ятьом "цвіченням", або вправам, та Аполлону, покровителю мистецтва і муз. Кожній із муз давньогрецької міфології, або "літорослям наук", які вивчалися в школі, дається відповідна характеристика. Так, Кліо - "то є вправи в читанні історій", Мельпомена - "вправи в писанні віршів смутних і жалібних", тобто трагедій; Уранія - "навчання у вправності звіздарській", або вивчення астрономії; Каліопа - "вправи в писанні високих і поважних речей", або вивчення епічної й героїчної поезії та виголошення промов-ораций; Полігімнія - "вправи в швидкому запам'ятовуванні багатьох речей"; Талія - "вправи в писанні веселих віршів", себто комедій та ідилій; Евтерпа - "вправляння у співах"; терпсіхора - вправи з танцю й хорового співу з інструментальним супроводом; Ерато - "вправи в умильному співі", або вправи у складанні любовної поезії. А завершує "літоросль" "цвіт і оздоба всіх наук і умінь" бог Аполлон.

Таким чином, твір Софронія Почаського подає розгорнуту картину системи навчання в тогочасних вищих освітніх закладах України та свідчить про широкий розвиток гуманітарної науки, яка у XVI-XVII століттях досягла загальноєвропейського рівня.

Загалом у творах українських письменників епохи Відродження знайшли втілення нові гуманістичні погляди на науку й освіту як важливі чинники формування людської особистості, розвитку суспільного прогресу. Письменники-гуманісти звеличили культурно-освітніх діячів своєї епохи, опікунів науки й освіти; проголосили мудрість, знання вищим мірилом цінності людини. У їх творах утверджується думка про необхідність широкого розвитку науки й освіти на національному ґрунті, з урахуванням багатого історичного досвіду; підкреслюється необхідність заснування шкіл, фундування друкарень. Сповнені патріотичного пафосу, любові до науки й освіти, твори українських гуманістів XVI-XVII століть сприяли розвитку духовної культури України, формуванню національної свідомості, що мало велике прогресивне значення.

Література

1. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. - К.: Абрис, 1994. - 288 с.
2. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія. У 2-х ч. - К.: Наук. думка, Основи, 1995.